

10. Réaume, D. Education and Linguistic Security in the Charter [Electronic resource] / D. Réaume, L. Green // McGill Law Journal Revue de Droit de McGill. – Montréal. – vol. 34. – 1989. – № 4. – P. 778–816. – Mode of access: [https://www.academia.edu/33802164/ Education_and_Linguistic_Security_in_the_Charter](https://www.academia.edu/33802164/Education_and_Linguistic_Security_in_the_Charter). – Date of access: 12.06.2022.

УДК 811.161.3

В. П. Дзігадзюк

(Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна,
Мазыр)

ПРАСПЕКТЫЎНЫЯ АДНОСІНЫ ТОЕСНАСЦІ Ў ПРОЗЕ У. ГНІЛАМЁДАВА

Артыкул прысвечаны даследаванню катэгорыі праспекцыі ў беларускім мастацкім тэксце. Разглядаецца пытанне моўнай рэпрэзентацыі праспекцыі з адносінамі тоеснасці, яе асаблівасці, сродкі і спосабы рэалізацыі. Выяўлены маркеры актуалізацыі праспектыўнага плана – формы будучага часу і загаднага ладу; вызначана структурная арганізацыя праспектыўнага кампанента: складаназалежныя сказы розных відаў, пыталныя сказы, канструкцыі эліптычныя і з імпліцытнай семантыкай.

На сённяшні дзень праблема даследавання парушэння часавай паслядоўнасці, часавых зрухаў ў мастацкай прасторы застаецца запатрабаванай, што цесна звязана з цікавасцю вучоных да вывучэння мнагапланавасці сюжэта твораў. Асаблівую ўвагу прыцягвае катэгорыя праспекцыі і яе рэпрэзентацыя, што з'яўляецца актуальным пытаннем у беларускім мовазнаўстве. Шмат навуковых прац даследчыкаў сучаснай лінгвістыкі прысвечаны вывучэнню дадзенай праблемы – І. Р. Гальперын [1], М. М. Кожына [2], Т. В. Мацвеева [3], З. Я. Тураева [4] і інш.

Катэгорыя праспекцыі адносіцца да тэкставых, рэпрэзентацыя якой абумоўлена сюжэтам твора, яго жанрам. Такая форма дыскантынуума ў мастацкіх творах мае двухкампанентную структуру – яна ўключае праспектыўную і постпраспектыўную часткі, узаемадзеянне якіх у працэсе разгортвання сюжэта фарміруе адносіны – тоеснасці,

уклучэння, перасячэння, неадпаведнасці. Пад праспектыўнымі адносінамі намі разумеецца спосаб узаемадзеяння часава маркіраванай інфармацыі і аб'ём рэалізацыі намеру ў наступным кантэксце. Размяшчэнне структурных кампанентаў названых адносін можа быць кантактным і дыстантным, ідэнтыфікацыя намеру дзеяння і яго рэалізацыі – поўнай, частковай або можа не ажыццяўляцца.

Часцей у творах У. Гніламедава назіраюцца *адносіны тоеснасці*, пры якіх намер і яго рэалізацыя, рэпрэзентаваныя ў праспектыўна суадносных структурах, абсалютна ідэнтычныя і суадносяцца з адным і тым жа фрагментам мастацкага сюжэта. Напрыклад, адносіны тоеснасці падразумяваюць сэнсавую эквівалентнасць паміж праспектыўнымі структурамі: *Пра ад'езд дзядзькі Васіля ён пачуў ад самой Ганны ў час выпадковай сустрэчы: – На наступным тыдні бацька (Васіль) ў Амэрыку ад'язджае. Разам з дзядзькам Ляксеам...* (с. 99). <...> [**На развітанне дзядзька Васіль моцна абняў і пацалаваў жонку, потым дачку, абвёў поглядам усіх, хто праводзіў, і ўскочыў на воз**] («Уліс з Прускі», с. 100). У дадзеных фрагментах выяўляецца тоеснае значэнне праспектыўных структур, іх аднолькавае сэнсавое нападзенне. Так, праспектыўна маркіраваная структура *На наступным тыдні бацька (Васіль) ў Амэрыку ад'язджае* суадносіцца з постпраспектыўнай *На развітанне дзядзька Васіль моцна абняў і пацалаваў жонку, потым дачку*, што пацвярджае рэалізацыю праспектыўна заяўленай інфармацыі ў мастацкім творы.

Адносіны праспектыўнай тоеснасці могуць рэалізоўвацца паміж структурамі з розным лексічным нападзеннем, што абумоўлена шырокім дыяпазнам сінанімічных замяшчэнняў у мастацкім тэксце. Пры гэтым хаця б адзін кампанент дубліруецца ў праспектыўнай і постпраспектыўнай структурах: *З гэтымі думкамі Лявонка выйшаў з хаты. <...> Погляд міжвольна спыніўся на хаце. Першае, што неабходна было зрабіць, – пабудаваць новую хату* (с. 70). <...> [*Прайшоў яшчэ год, яшчэ адна зіма. Вясна дадала новых клопатаў. У Кужалеў на падворку з ранку да вечара грукваюць сякеры. Ставяць новую хату. Старая дажыла свой век і стухлявела неяк у адначасе, раптоўна*] («Уліс з Прускі», с. 100).

Назіраюцца выпадкі, калі ажыццяўленне заяўленага намеру не мае вербальнага пацвярджэння ў сюжэце. У такім выпадку спосаб рэалізацыі адносін тоеснасці кваліфікуецца як імпліцытны. Такія падзеі маюць кантэкстуальную актуалізацыю на ўзроўні суб'ектыўна-чытацкай праспекцыі. Напрыклад: – *Калі пагода пратрымаецца, сена будзе выдатнае... – радаваўся Кірыла. – Купалле хутка! – сказа-*

ла Марыля. – *Да Купалля трэба паспець...* (с. 75). <...> [*Па традыцыі купальскага дня чакалі ўсе. Прускаўцы ўжо з раніцы былі як не свае. «Грала» сонца, шчодро абпырскваючы зямлю залатымі промямі святла*] («Уліс з Прускі», с. 76). У дадзеным урыўку праспекцыя, маркіраваная мадальным значэннем неабходнасці *сена будзе выдатнае...* <...> *Да Купалля трэба паспець...* (*пакасіць*) актуалізуецца на імпліцытным узроўні, што адлюстравана ў постпраспектыўнай структуры *купальскага дня чакалі ўсе. Прускаўцы ўжо з раніцы былі як не свае* і пацвярджае, што сена ўжо было скошанае да гэтага свята.

У мастацкіх творах У. Гніламёдава праспектыўная прастора вызначаецца ў мове аўтара, ускоснай і няўласна-простай мове. Маркіроўка часавага напрамку ажыццяўляецца з дапамогай розных лексіка-граматычных адзінак і формы будучага часу ў межах словазлучэння, сказа, складанага сінтаксічнага цэлага.

Базавым маркерам праспекцыі з адносінамі тоеснасці выступаюць *формы будучага часу дзеясловаў* – закончанага канкрэтнага адзінкавага дзеяння: – *Становы прыстаў! З ім шуткі плохі!.. А з Кужалем я пагавару. Ідзі!* (с. 26). <...> [*Назаўтра ў акно да Кужалёў пастукаў стараста: – Міхаль! Ураднік кліча!* <...> *З ураднікам у Кужалёў, трэба сказаць, склаліся не надта прыязныя адносіны*] («Уліс з Прускі», с. 26). Як бачым з прыкладу, часавыя формы дзеяслова ажыццяўляюць праспектыўны напрамак, калі з’яўляюцца семантычна значымі адзінкамі ў сказе, нясуць на сабе асноўную сэнсавую нагрузку. Іншы раз назіраецца ўжыванне лексічных адзінак з указаннем на час, якія толькі дапаўняюць праспектыўны змест.

У якасці маркера праспекцыі з адносінамі тоеснасці ўжываюцца *форма дзеяслова загаднага ладу ў структуры пабуджальнага сказа, выражаная 1-й асобай мн. ліку са значэннем запрашэння сумесна з гаворачым ажыццявіць дзеянне*: – *Давайце спаць, а то людзі ноч разбярдуць!* – згадзіўся з ёй Кірыла, але загаманілі малыя – Тоня з Фядоркай, пачуўшы пра заўтрашні выезд на бульбу (с. 7). <...> [*Праз колькі часу ўсіх іх змарыў першы, самы моцны сон*] («Уліс з Прускі», с. 8); *форма дзеяслова загаднага ладу, выражаная 2-й асобай адз. і мн. ліку*: – *Дзедо, раскажыце пра што-небудзь!* (с. 14) <...> [*Кірыла хмыкнуў у вусы: – Расказаць? А што раскажаць? Цяпер жыццё незразумелае нейкае. Вось даўней! Даўней, браце, таго, прыгоннае права было. Гадоў якіх-небудзь сорок, як скасавалі.* <...>] («Уліс з Прускі», с. 14); *форма 3-й асобы з*

формаўтваральнымі часціцамі хай, няхай: – Мы думалі прасіць вас, Нохім, **хай бы** пакуль што ў вас **пажыў** (с. 22). <...> [Прытупала Малка. – **Хай застаецца!** Можса, калі што ў хаце паможса – дроў ці вады прынесці] («Уліс з Прускі», с. 23). Як бачым, праспекцыя, выражаная формай загаднага ладу, набывае адценне значэння парады, прапановы, просьбы.

Праспектыўная прастора пры адносінах тоеснасці маркіруецца часавымі формамі дзеяслова з рознымі акалічнасцямі, выражанымі прыслоўямі часу: **Ляксеў** ужо стаяў ля воза, гаварыў з мужчынамі. **Жонка** была побач з ім, ціха плакала, ражком хусткі выціраючы вочы. – **Доўга мы там не затрымаемся – вясною вернемся.** Сеяць жа трэба будзе! – супакойваў **Ляксеў** (с. 99). <...> [**Ляксеў Каленік з цягам часу вернецца, пабудуе ветраны млын, а Васіль так і застанеца там, і невядома, які яго напасцігне лёс...**] («Уліс з Прускі», с. 99). Рэалізацыя падзей у постпраспектыўнай структуры можа ажыццяўляцца імпліцытна і экспліцытна.

Маркерам праспектыўнай прасторы можа выступаць пытальная форма канструкцыі. Прапанова, змешчаная ў пытальным сказе, рэпрэзентуе дзеянні, якія магчыма адбудуцца ў будучым: – **Ці пойдзеш (Лявонка) з гыздай?** Такую прыгожую на гэты раз зрабілі! І свечку ўставілі – нават пры ветры гарыць! – ажыўлена расказваў **Павал** (с. 37). <...> [**Вячэраць Кужалі селі, калі ўзышла першая зорка. Адзін толькі Лявонка не ўседзеў – пабег недзе з сябрукамі «гызду» насіць**] («Уліс з Прускі», с. 38).

Структурная арганізацыя праспектыўных частак з адносінамі тоеснасці разнастайная. Найбольш часта праспектыўны намер рэалізуецца ў структуры *складаназалежных сказаў розных відаў*. Найбольш часта выкарыстоўваюцца складаназалежныя сказы з даданымі азначальнымі часткамі: **Паклаўшы на воз мяхі з бульбай, накіраваліся дадому і Кужалі. У іх у дадатак яшчэ і клопат пра Камянец, куды неўзабаве меўся ехаць Лявонка** (с. 12). <...> [**Нарэшце падарожнікі селі ў кельню на падасланую салому. <...> Выехалі пазаклунню, затым скіравалі на камянецкі гасцінец**] («Уліс з Прускі», с. 13). Праспекцыя можа маркіравацца ў структуры галоўнай ці даданай частак або ў галоўнай і даданай адначасова.

Асаблівасцю маркіроўкі праспекцыі ў структуры складанага сказа камбінаванай будовы з’яўляецца разгорнутае сэнсавое поле, якое фарміруецца значнай колькасцю прэдыкатыўных частак: **Гэта была даўняя мара, каб Лявонка наступіў у народнае вучылішча (такое было ў Камянцы) ды, калі пашанцуе, вывучыўся на настаўніка** (с. 7). <...> [**Настаўнік задаў два-тры ўдакладняючыя**

пытанні, *Лявонка* даволі ўпэўнена на іх адказаў, і экзаменатар, здаецца, застаўся задаволены. – **Ты залічаны ў першы клас!** – урачыста прамовіў інспектар] («Уліс з Прускі», с. 22). Сэнсавая тоеснасць праспектыўных кампанентаў выражаецца ў пацвярджэнні факта рэалізацыі планаў Лявонкі паступіць у вучылішча – у хуткім часе мара спраўдзілася.

Іншым спосабам адбываецца фарміраванне праспектыўнай структуры з дапамогай *эліптычных канструкцый*. Прырода эліпсіса падразумявае кампенсацыю значэння семантыкай залежных кампанентаў, у дадзеным выпадку спалучэннем аб’екта з тэмпаратывам *паслязаўтра – на заняткі*, якія ў сукупнасці з прэдыкатам *хлопец улёг у вучобу* адназначна фарміруюць адносіны тоеснасці паміж праспектыўнай і постпраспектыўнай структурамі: *Лявонка ад радасці адчуў сябе на сёмым небе. – Паслязаўтра – на заняткі, – працягваў інспектар* (с. 22). <...> [І пачалося ў Лявонкі *камянецкае, гарадское, можна сказаць, жыццё*. <...> *Хлопец улёг у вучобу, разам з усімі вучнямі карпеў над задачкамі, пісаў дыктоўкі і практыкаванні, вучыў на памяць вершы і байкі*] («Уліс з Прускі», с. 28).

Праспекцыя з адносінамі тоеснасці часам фарміруецца з дапамогай *канструкцый з імпліцытнай семантыкай*. На аснове прыёму *супрацьпастаўлення* паміж кампанентамі дыялагічнага адзінства *Баюся, у вучылішча спазнімся... і Мігам – туды і сюды!* канструкцыя набывае імпліцытную семантыку з тым жа праспектыўным напрамкам – (*не спазнімся*): – *Баюся, у вучылішча спазнімся, – завагаўся Лявонка. – Мігам – туды і сюды!* (с. 62). <...> [*Вядома, пагадзіліся хлопцы, плытнікам не лёгка, асабліва пры благім надвор’і. І, здаецца, нядоўга пастаялі каля таго стаўна, паназіралі за плытнікамі, а на ўрок спазніліся*] («Уліс з Прускі», с. 62). Тоеснасць праспектыўнай і постпраспектыўнай структур пацвярджаецца сэнсам канструкцыі *а на ўрок спазніліся*.

Такім чынам, рэалізацыя праспектыўнай падзеі характарызуецца тоеснасцю планавання дзеяння і яго ажыццяўлення. Найбольш ужывальным спосабам актуалізацыі катэгорыі выступае *экспліцытны*. Маркерамі праспектыўнай структуры выступаюць формы будучага часу і розныя лексіка-граматычныя адзінкі – формы загаднага ладу, акалічнасці часу, выражаныя прыслоўямі часу; складаназалежныя сказы розных відаў, пыталыя сказы, эліптычныя канструкцыі, канструкцыі з імпліцытнай семантыкай. Праспектыўны напрамак фарміруецца ў структуры камунікатыўна маркіраваных канструкцый і задаецца з дапамогай значэнняў *парады, прапановы, просьбы*.

Спис використанай літаратуры

1. Гальперин, И. Р. Континуум / И. Р. Гальперин // Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин ; отв. ред. Г. В. Степанов. – изд. 9-е. – Москва : URSS : Ленанд, 2016. – С. 87–97.
2. Кожина, М. Н. Стилистико-текстовой статус и взаимодействие категорий ретроспекции и проспекции в научной речи (интердисциплинарный аспект) (2001) / М. Н. Кожина // Речеведение. Теория функциональной стилистики : избр. тр. / М. Н. Кожина. – Москва : ФЛИНТА : НАУКА, 2014. – С. 372–413.
3. Матвеева, Т. В. Функциональные стили в аспекте текстовых категорий. Синхронно-сопоставительный очерк / Т. В. Матвеева. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1990. – 172 с.
4. Тураева, З. Я. Категория времени: время грамматическое и время художественное (на материале английского языка) : учеб. пособие / З. Я. Тураева. – Изд. стер. – М. : URSS : Либроком, 2016. – 218 с.

УДК 811.13

А. В. Квачек

(Белорусский государственный университет, Минск)

СПЕЦИФИКА ЛЕКСИЧЕСКИХ ИНОСКАЗАНИЙ ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ: РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

В статье рассматриваются способы изучения этнокультурных доминант с привлечением иллюстративного материала французской фразеологии. Лексические иносказания в этом отношении очень показательны, поскольку фиксируют национальное сознание. Лексические иносказания отражают различные концептуальные сферы и формируют отношения между ними. Эти языковые единицы – слова, словосочетания, предложения, микротексты, тексты, формируют сознание личности. Связь между национально окрашенными выражениями и менталитетом позволяет репрезентировать ментальное пространство французской языковой личности.

Рассмотрение лингвистических процессов с учетом факторов этногенеза позволяет полнее понять механизм развития конкретного языка. Именно в процессе этногенеза формируется этнокультурный